

## АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ГРАМАТИКИ

УДК 811.161.2'366.5

### ГРАМАТИЧНІ КАТЕГОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ: ТИПОЛОГІЯ, СТРУКТУРА, СПЕЦИФІКА ВІЯВУ

**Наталія КОСТУСЯК (Луцьк, Україна)**

*У статті обґрунтовано класифікаційні засади вивчення граматичних категорій, з'ясовано диференційні ознаки та особливості грамемного членування морфологічних і синтаксичних категорій, розмежовано формально-синтаксичні, семантико-синтаксичні і комунікативні категорійні одиниці, схарактеризовано міжрівневі категорії сучасної української мови, запропоновано системно-структурну кваліфікацію модальності як міжрівневої комунікативно спрямованої надкатегорії, визначено її внутрішню організацію.*

**Ключові слова:** граматична категорія, міжрівнева категорія, надкатегорія, грамема.

*В статье обоснованы классификационные принципы изучения грамматических категорий, установлены дифференциальные признаки и особенности грамемного членения морфологических и синтаксических категорий, разграничены формально-синтаксические, семантико-синтаксические и коммуникативные категориальные единицы, охарактеризованы межуровневые категории современного украинского языка, представлена системно-структурная квалификация модальности как межуровневой коммуникативно-направленной надкатегории, определена ее внутренняя организация.*

**Ключевые слова:** грамматическая категория, межуровневая категория, надкатегория, граммема.

*The article classification principles study of grammatical categories of the Ukrainian language are substantiated, differential features and peculiarities of grameme splitting of morphological and syntactic categories have been determined, formal-syntactic, semantic-syntactic and communication categorical units are distinguished, interlevel categories of modern Ukrainian language are described, taking into consideration functional a system and structure classification of modality as an interlevel communicatively targeted supercategory have been suggested, it has been pointed out at its inner organization.*

**Key words:** grammatical category, interlevel category, undercategory, grammeme.

З-поміж низки критеріїв, які визначають специфіку сучасної граматичної теорії, лінгвісти обирають чи то традиційні, чи то новітні методи студювання категорійного апарату. У такому разі важливою дослідницькою процедурою постає опис формально-структурної організації граматичних категорій, з одного боку, або виразно виявленої в процесі комунікації їхньої змістової (функційної) спеціалізації – з іншого. Цілком аргументованими вважаємо міркування А. П. Загнітка про те, що «у цьому протиставленні ні в якому разі не слід простежувати певної амбіційності» [2, с. 78], оскільки концептуальні засади обох напрямів мають низку спільних завдань, зокрема вирішення сукупності найважливіших знакових величин – категорій і різнорангових мовних одиниць. Проте останнім часом науковці обирають асоційовану з новітнім мовознавством функційно-категорійну концепцію, перевагу якої вбачають у кількох аспектах: у виокремленні категорій, не засвідчених у працях традиційного зразка [13; 14], у вирішенні одиниць вищого рангу – надкатегорій [4], у глибинному й широкоспектральному аналізові здавна відомих категорійних величин, дослідженні спеціалізованих і неспеціалізованих форм їхнього вияву, що повною мірою віддзеркалює мовну системність, її життєстійкість, а також відкритість до змін [1; 3; 6; 9; 10; 15; 16]. На таких теоретичних засадах побудовані ідеї вчених української граматичної школи – І. Р. Вихованця, К. Г. Городенської, А. П. Загнітка, М. В. Мірченка, О. Г. Межова, Т. Є. Масицької та ін. Осмислено-виважений аналіз категорійного апарату на матеріалі інших мов запропонували С. Д. Кацнельсон, М. Д. Степанова, Г. Гельбіг, О. В. Бондарко, Г. О. Золотова, В. Б. Касевич, В. О. Плунгян та ін. Високо оцінюючи досягнення цих науковців й узявши за основу їхні ідеї, маємо на меті узагальнити здобутки сучасної лінгвістики й зацентувати на суттєвих граматичних видозмінах, які відбулися в корпусі сучасної категорійної системи.

Грамматичні категорії, поза всяким сумнівом, є важливим лінгвістичним феноменом, без якого не може існувати, розвиватися й претендувати на вичерпність дослідження весь складний мовний механізм. Докладний аналіз найвідоміших теоретичних постулатів,

пов'язаних із витлумаченням сутності розгляданого терміна, засвідчив, що в сучасній лінгвістиці його кваліфікують як абстрактне поняття. Суголосність із зазначеними тенденціями простежуємо в концепції І. К. Кучеренка: «Грамматична абстракція – абстракція особлива. Ми називаємо її вищим ступенем порівняно з лексичною в тому розумінні, що вона знаменує собою такий рівень розвитку людського мислення, коли людина стала здатною виділяти те своєрідне в словах і сполученнях слів між собою, що зв'язане з відображенням особливостей предметів і явищ дійсності, їх взаємовідношень і взаємозв'язків» [12, с. 80]. Об'єктивність студіювання категорій української мови та визначення їхнього місця в загальнограматичній площині великою мірою залежить від узятих за основу кваліфікаційних ознак, передовсім структурних параметрів і різнорівневих засобів реалізації. Функційне навантаження граматичних категорій яскраво віддзеркалюють їхні складники – градеми, яким притаманне специфічне категорійне значення. «У цьому разі **градема** являє собою **видове поняття** щодо **категорії** як **родового поняття**» [1, с. 28]. Цікавий опис специфіки внутрішнього членування граматичних категорій запропонував В. О. Плунгян. На його думку, диференційною ознакою граматичної категорії є наявність певної кількості граматичних значень (грамем), що обов'язково відрізняються формою експлікації, тобто жодне з двох значень «не повинна виражати та сама словоформа одночасно» [16, с. 106]. Сукупність словоформ, які виявляють стосунок до однієї категорії, науковець об'єднує в парадигму, що за деяких умов може бути неповною, або, за термінологією автора, дефектною. Дефектами парадигми В. О. Плунгян вважає наявність «аномальних» пустих клітин, наприклад, іменники на зразок *двері*, *штани* позбавлені однини, дієслово *боліти* не має I-ої та II-ої ос. однини та множини. «Відсутність форм у цьому випадку варто трактувати як аномальне явище, а не як критерій належності цих лексем до іншого граматичного розряду» [16, с. 119], – пише лінгвіст. Аби з'ясувати чітку відмінність граматичних категорій і градем як їхніх складників, І. К. Кучеренко вдається до розмежування ознак обох зазначених понять. Науковець постулює: «Грамматичні значення усвідомлюються в результаті зіставлення, вони взаємовідносні й протиставляться одне одному; граматична ж категорія являє собою єдність протиставлюваних граматичних значень і усвідомлюється без протиставлення іншим категоріям» [12, с. 79].

У вивченні граматичних категорій валідним є акцентування на дихотомії *план змісту* – *план вираження*. Сповідуючи принцип такої двобічної залежності, більшість лінгвістів схиляється до думки про продуктивність аналізу від значення (функції) до форми. Дещо інше розв'язання порушеної проблеми знаходимо в І. К. Кучеренка. На його переконання, тільки граматичним значенням притаманна максимальна матеріальна репрезентативність у структурі слова, натомість граматичні категорії наділені тільки значенням і позбавлені формального вияву. Із цього приводу науковець пише: «Грамматична ж категорія показників не має: вона виявляється в протиставлюваних граматичних значеннях, тому й вираження своє знаходить у показниках граматичних значень – своїх складових» [12, с. 79].

Грамматичні категорії як металінгвістичні номінації здатні репрезентувати окремі мовні рівні, з огляду на що їх прийнято диференціювати на морфологічні, синтаксичні та словотвірні. Попри свою ієрархічну неоднорідність та наявність низки характерних ознак усі вони перебувають у тісному взаємозв'язку та взаємодії. Важливе місце в граматичному категорійному комплексі належить *морфологічним категоріям* – узагальненим поняттям, структурованим відповідною сукупністю градем, що виконують роль носіїв видових граматичних значень, об'єднаних спільною категорійною семою та виражених системою спеціалізованих граматичних форм. Панорамній репрезентації розглянутих величин сприяє їхній аналіз також на тлі синтаксичного ярусу мови, оскільки зорієнтованість саме на синтаксичну перспективу дає змогу схарактеризувати морфологічні категорії в аспекті їхнього функційного вияву в межах контексту [8]. Цілісне уявлення про весь морфологічний категорійний простір забезпечує створення певної моделі його дослідження, виділення низки найвагоміших критеріїв, до яких належать:

1) ступінь абстрагування категорійної змістової основи. Зазначений кваліфікаційний принцип слугує основою розмежування морфологічних категорій, що мають високий рівень

абстрактності, засвідчуючи нівеляцію зв'язку між категорійним та лексичним значеннями конкретних слів (напр., рід іменників – назв неістот), і категорій, у яких узагальнений категорійний зміст перебуває в тіснішій взаємодії із семантикою мовних одиниць (напр., вид дієслова, рід іменників – назв осіб, що ґрунтується на значенні статі, та ін.);

2) частиномовна спеціалізація морфологічних категорій. Відповідаючи певним законам оформлення, будь-яка морфологічна категорія української мови реалізує найзагальніші властивості граматичних значень і є одним із визначальних чинників частиномовної належності слів. У такому разі доречною наголосити, що категорійна спеціалізація притаманна тільки змінним мовним одиницям, тоді як незмінні перебувають поза морфологічною категорійною системою. Другим аспектом, дотичним до порушеної проблеми, є вирізнення іменних та дієслівних категорій, великою мірою спрямованих на реалізацію двох фундаментальних узагальнених понять – субстанційності і процесуальності. Крім того, варто зважати також на чинники, які зумовлюють відмінність вияву морфологічного категорійного простору. Аналізуючи розглядані величини, І. К. Кучеренко зауважує, що вони неоднорідні «за своїм обсягом: одні з них охоплюють кілька частин мови, напр., категорія числа властива іменнику, прикметнику, дієслову; інші властиві тільки одній із частин мови, напр., категорія часу властива дієсловам» [12, с. 78-79];

3) план мовного втілення морфологічних категорій. Зазначений критерій лежить в основі розмежування словозмінних категорійних одиниць, зреалізованих словоформами однієї лексеми (напр., відмінок, число й рід прикметника), такласифікаційних, маркери грамем яких протиставлені не тільки категорійною семантикою, але й мають різне лексичне значення (напр., рід іменника). Категорії другого різновиду постійні для певної лексеми;

4) ознака корелятивності. Такий формат становить підґрунтя опису розгляданих величин з огляду на регулярність / нерегулярність реалізації в їхніх межах певних опозицій, що передбачає вирізнення послідовно корелятивних (ознаки корелятивності в них виявлені послідовно; напр., відмінок, число й рід прикметника), непослідовно корелятивних (їм притаманний своєрідний дуалізм вираження граматичного значення – континуум корелятивності та некорелятивності, напр., число іменників, пор.: *стіл – столи і радість, щастя, вуса, сани*), некорелятивних (формальне маркування категорійного змісту пов'язане зі словами, які мають різне лексичне значення; усередині таких категорій опозиції відсутні, напр., рід іменника) морфологічних категорій;

5) внутрішньоструктурні параметри, «що уможливорює виокремлення різнокомпонентних мовних явищ, на протилежних полюсах яких перебувають мінімально структуровані категорії – двограмемні, з одного боку, та ієрархічно найскладніша категорія, структурована сімома грамами, з іншого. До перших належать число іменника, вид дієслова, а до других – морфологічна категорія відмінка. Проміжну зону формують трикомпонентні (категорії роду, часу) та чотирикомпонентні (спосіб дієслова (умовний, наказовий, спонукальний, бажальний)) категоріальні одиниці» [7, с. 124];

6) первинність (непохідність) / вторинність (похідність) морфологічних категорій. Яскравим зразком такої диференціації слугує здатна до модифікації категорія роду, транспозиційний потенціал якої віддзеркалює зміну її статусу: в іменниках рід має класифікаційний характер, а в прикметниках, що відповідно до своєї морфологічної природи виявляють ознаки граматичного підпорядкування опорному субстантивові, трансформується в суто словозмінну. «Перекатегоризація» описаного зразка відбувається й у межах дієслівної категорії роду. Явище зовнішньої міжчастиномовної деривації пов'язане також із категорією виду, що в дієслові виявляє базовість, непохідність, але набуває ознак похідності у віддієслівних іменниках, пор.: *читати і читання, прочитати і прочитання*.

У сучасній українській мові поліфункційність мовних знаків великою мірою відбивають синтаксичні категорії, в орбіту кваліфікаційних ознак яких потрапляють особливості функційного потенціалу мовних одиниць, їхня комунікативна значущість і синтаксична роль у структуруванні реченнєвої побудови. Різноаспектний вияв синтаксичних категорій спонукає до їхнього опису, по-перше, в проекції не тільки на формально-граматичні показники, а й на семантичні та комунікативно-прагматичні ознаки та, по-друге, з огляду на розмежування синтаксичних зв'язків і семантико-синтаксичних відношень. Такий

формат репрезентації вказаних наукових сутностей сприяє виробленню новітнього алгоритму їхнього дослідження. Зорієнтованість на названі чинники сприяє осмисленню *синтаксичних категорій* як узагальнених, родових, об'єднаних сукупністю споріднених функцій понять, що репрезентують той самий синтаксичний зміст відповідної ознаки, мають однотипні семантико-синтаксичні відношення та формально-синтаксичні зв'язки й характеризуються внутрішнім граемним членуванням [5, с. 136]. Своєрідні міркування про спеціалізацію синтаксичних граем та їхній зв'язок із морфологічним рівнем мови висловлює В. О. Плунгян: «Основною особливістю синтаксичних граем є те, що вони <...> не виражають ніяких значень у власному розумінні, тобто не співвідносні (на відміну від граем числа, часу чи виду) ні з якими властивостями реального світу. Ці граеми <...> служать не для опису дійсності, а для зв'язку елементів тексту один з одним» [16, с. 124].

Чітке розмежування формально-синтаксичного, семантико-синтаксичного та комунікативного підрівнів синтаксичного мовного рівня стало передумовою триаспектного аналізу синтаксичних категорій. На їхній тривимірній інтерпретації наполягають І. Р. Вихованець, О. Г. Межов, М. В. Мірченко та ін. До категорій формально-синтаксичного плану належать: 1) предикативність, диференційною ознакою якої є взаємопідпорядкованість підмета, зазвичай маркованого морфологічною граемою називного, та присудка, що має зумовлене підметом особове, числове та родове оформлення. Синтаксичний зв'язок між обома головними компонентами зреалізований у формі координації й виявляє стосунок тільки до двоскладних речень; 2) підрядність, параметричні характеристики якої відбиває односпрямований зв'язок між головним і залежним компонентами; 3) сурядність, своєрідність якої увиразнює відсутність ознак підпорядкування й функціонування в межах рівноправних синтаксичних одиниць різного рангу; 4) присудок; 5) підмет; 6) другорядний член речення. Подібно до морфологічних категорій специфіку синтаксичних категорійних одиниць віддзеркалює їхнє граемне структурування. В україністиці розв'язанню порушеної проблеми найбільше уваги приділив М. В. Мірченко. За його спостереженнями, «категорія формально-синтаксичної предикативності реалізується у трьох граемах: граемі власне координації, граемі транспозиційної синтаксичної координації і граемі транспозиційного співв'язу» [15, с. 197]. Складниками категорії підрядності є граеми прислівної валентної підрядності, прислівної невалентної підрядності, детермінантної підрядності, опосередкованої підрядності [15, с. 199]. Категорію сурядності, на переконання М. В. Мірченка, структурують вісім граматичних значень: безпосередньої сполучникової відкритої сурядності, безпосередньої безсполучникової відкритої сурядності, безпосередньої сполучниково-безсполучникової відкритої сурядності, безпосередньої сполучникової закритої сурядності, опосередкованої сполучникової відкритої сурядності, опосередкованої безсполучникової відкритої сурядності, опосередкованої сполучниково-безсполучникової відкритої сурядності, опосередкованої сполучникової закритої сурядності [15, с. 224–228]. У теоретичній концепції лінгвіста восьмикомпонентною постає й формально-синтаксична категорія присудка, зреалізована граемами простого дієслівного присудка, нульового присудка, дієслівного складеного присудка, іменного складеного присудка, подвійного присудка, ускладненого складеного присудка, інфінітивного присудка, вторинного присудка [15, с. 237-239]. Розгалужена модель притаманна категорії підмета, складниками якої є граеми простого іменникового підмета, складеного кількісно-іменникового підмета, складеного іменникового асоціативного підмета, транспонованого підмета, нульового підмета та вторинного підмета [15, с. 246-248]. Реалізація в межах елементарного чи неелементарного речень стала підґрунтям виділення категорії другорядного члена елементарного простого речення, структурованого граемами валентного правобічного сильнокерованого другорядного члена речення, валентного правобічного напівсильнокерованого другорядного члена речення, валентного правобічного слабкокерованого другорядного члена речення, валентного лівобічного другорядного члена речення, та категорії другорядного члена неелементарного простого речення з граемами прислівного невалентного узгодженого другорядного члена речення, прислівного невалентного прилягаючого другорядного члена речення, детермінантного другорядного

члена речення, опосередкованого другорядного члена речення, вторинного валентного другорядного члена речення [15, с. 268-286].

Своєрідність понятійно-термінологічного апарату, глибоке теоретичне переосмислення пов'язані з виділюваними в новітньому мовознавстві семантико-синтаксичними категоріями, класифікаційну модель яких становлять предикатність та субстанційність, що виявляють стосунок до простих елементарних речень і членуються відповідно на предикат дії, предикат процесу, предикат стану, предикат якості, предикат кількості та суб'єктність, об'єктність, адресатність, інструментальність і локативність. Поширеною в лінгвістичній парадигмі стала кваліфікація семантико-синтаксичної предикативності як модально-часової категорії, що на відміну від її формально-синтаксичного вияву має стосунок не тільки до двоскладних, а й до односкладних конструкцій.

Різноаспектність студіювання української категорійної системи в проекції на синтаксичний рівень зумовлює виділення категорій комунікативного плану, у межах яких зазвичай розглядають категорію комунікативної настанови, структуровану розповідністю, питальністю, спонукальністю, та двограмемну категорію актуального (темо-ремного) членування речення.

Новітні наукові пошуки в галузі граматики уможливили виокремлення категорій, що виявляються на перетині кількох ярусів мови. З огляду на специфіку семантичної мотивації та способу мовленнєвої репрезентації їх уважають міжрівневими. Такий статус мають категорії відмінка іменника [1, с. 54-61; 6; 10], ступенів порівняння прикметників і прислівників [1, с. 139-142, 308-313; 3], перехідності / неперехідності [1, с. 223, 247-250] та стану дієслова [1, с. 223, 246-250], дієслівних родів [1, с. 235-242], валентності [1, с. 269-272; 6; 11], модальності [9]. Із-поміж них своєрідністю структури вирізняються відмінок, валентність і модальність. Категорія відмінка іменника представлена морфологічними (називний, родовий, давальний, знахідний, орудний, місцевий і кличний) та семантичними (суб'єкт дії, суб'єкт процесу, суб'єкт стану, суб'єкт якості, суб'єкт кількості, об'єкт дії, об'єкт процесу, об'єкт стану, об'єкт якості, об'єкт кількості, адресат дії, адресат якості, статичний локатив, динамічний локатив, інструменталь-знаряддя й інструменталь-засіб) грамемами [10]. Міжрівневій категорії валентності відповідно до ступеня функційної спеціалізації та первинності і вторинності засобів експлікації притаманні два вияви: непохідний і похідний. Її специфіку відбиває також грамемне членування, обіперте на диференціацію слів за їхніми валентними можливостями. Такий формат опису дає змогу розмежувати: 1) непохідну дієслівну валентність, структуровану грамемами одновалентності, двовалентності, тривалентності, чотиривалентності, п'ятивалентності, шестивалентності, семивалентності; 2) похідну валентність, характерну для транспонованих прикметників, прислівників, числівників, іменників та зреалізовану грамемами одновалентності, двовалентності та тривалентності [11].

Багатовекторність і найрозгалуженіша структура притаманна міжрівневій надкатегорії модальності, яка лежить в основі мовленнєвих актів і репрезентує різнопланове ставлення мовця до витлумаченого фрагмента дійсності. Її формують категорії: 1) морфологічної модальності, що охоплює грамеми умовної, наказової, спонукальної й бажальної модальностей; 2) синтаксичної модальності, яку реалізують вісім граем: розповідна, питальна, спонукальна, бажальна, умовна, стверджувальна / заперечна, вірогідна та переповідна модальності; 3) лексико-граматичної модальності, що об'єднує дев'ять граем: достовірну, вірогідну, логічну, переповідну, емоційно-оцінну, ілокутивну, бажальну, потенційну модальності та модальне значення необхідності [9].

Отже, граматичні категорії сучасної української мови попри свою різноплановість мають низку спільних ознак, серед яких домінують здатність до грамемного членування та наявність плану змісту і плану вираження. Такий формат студіювання категорійної системи забезпечує повноту вияву її кваліфікаційних параметрів, уможлиблює коригування й переосмислення деяких утрадиційнених мовних постулатів. Перспективу порушеної проблеми вбачаємо в дослідженні конкретних категорій в аспекті мовної динаміки та міжрівневої взаємодії.

**БІБЛІОГРАФІЯ**

1. Вихованець І. Теоретична морфологія української мови : Академ. граматики української мови / І. Вихованець, К. Городенська ; [за ред. чл.-кор. НАН України Івана Вихованця]. – К. : Унів. вид-во «Пульсари», 2004. – 400 с.
2. Загнітко А. П. Теорія граматики і тексту : [монографія] / А. П. Загнітко. – Донецьк : Вид-во «Ноулдж» (Донецьке відділення), 2014. – 480 с.
3. Костусяк Н. М. Категорія ступенів порівняння прикметників і прислівників / Н. М. Костусяк. – Луцьк : Ред.-вид. відд. «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2002. – 179 с.
4. Костусяк Н. М. Структура граматичної надкатегорії модальності / Н. М. Костусяк // Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Серія 10 : Проблеми граматики і лексикології української мови : [зб. наук. праць]. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. – Вип. 7. – С. 39–45.
5. Костусяк Н. М. Класифікаційні ознаки синтаксичних категорій / Н. М. Костусяк // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Філологія (мовознавство) : [зб. наук. праць]. – Вінниця : ВДПУ, 2012. – Вип. 15. – С. 132–136.
6. Костусяк Н. М. Міжрівневі категорії в граматичній системі української мови / Н. М. Костусяк // Наукові записки. Серія : Філологічні науки (мовознавство) : У 2 ч. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2012. – Вип. 105 (1). – С. 351–354.
7. Костусяк Н. М. Принципи класифікації морфологічних категорій / Н. М. Костусяк // Studia Linguistica : [зб. наук. праць]. – К. : ВПЦ «Київ. ун-т», 2012. – Вип. VI. – Ч. 1. – С. 121–125.
8. Костусяк Н. М. Синтаксичне функціонування граматичних категорій / Н. М. Костусяк // Наукові записки. Серія «Філологічна». – Острогор : Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2012. – Вип. 26. – С. 150–152.
9. Костусяк Н. М. Категорія синтаксичної модальності та її грамемна реалізація / Н. М. Костусяк // Лінгвістичні студії : [зб. наук. праць / укл. : Анатолій Загнітко (наук. ред.) та ін.]. – Донецьк : ДонНУ, 2013. – Вип. 26. – С. 99–103.
10. Костусяк Н. М. Морфологічні та семантичні відмінки сучасної української літературної мови / Н. М. Костусяк // Українська мова. – 2013. – № 4 (48). – С. 45–57.
11. Костусяк Н. М. Критерії кваліфікації та структура категорії валентності / Н. М. Костусяк // Тенденції розвитку української лексики та граматики / [за ред. Ірини Кононенко, Ірини Митнік, Світлани Романюк]. – Варшава – Івано-Франківськ : Sowa Sp. z.o.o, 2014. – Ч. I. – С. 223–236.
12. Кучеренко І. К. Теоретичні питання граматики української мови : морфологія / І. К. Кучеренко. – Вінниця : Поділля–2000, 2003. – 464 с.
13. Межов О. Г. Морфологічні засоби вираження категорії суб'єктності в поезіях Лесі Українки / О. Г. Межов // Науковий вісник ВДУ. Філологічні науки. – Луцьк : Ред.-вид. відд. «Вежа» Волинського держуніверситету ім. Лесі Українки, 1999. – № 15. – С. 137–139.
14. Межов О. Г. Засоби вираження категорії тотожності в сучасній українській мові / О. Г. Межов // Мовознавчий вісник : зб. наук. пр. / [відп. ред. Г. І. Мартинова]. – Черкаси : Черкаський нац. ун-т ім. Б. Хмельницького, 2014. – Вип. 18. – С. 113–118.
15. Мірченко М. В. Структура синтаксичних категорій : [монографія] / М. В. Мірченко. – [2-е вид., переробл.]. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2004. – 392, [1] с.
16. Плуґян В. А. Общая морфология : введение в проблематику / В. А. Плуґян. – М. : Эдиториал УРСС, 2000. – 383 с.

**ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА**

**Наталія Костусяк** – доктор філологічних наук, професор кафедри української мови Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

*Наукові інтереси:* функційно-категорійна граматики, комунікативна лінгвістика.

**УДК 811.161.2' 366.54**

**СУБ'ЄКТНА ПАРАДИГМА РЕЧЕНЬ З МЕТАФОРИЧНИМИ ПРЕДИКАТАМИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ**

**Олександр МЕЖОВ (Луцьк, Україна)**

*У статті здійснено комплексний аналіз суб'єктної семантико-синтаксичної парадигми простих речень з метафоричними предикатами на матеріалі художніх та публіцистичних текстів сучасної української літературної мови із застосуванням описового, структурного та трансформаційного методів дослідження. Виділено основні типи суб'єктів на комунікативному та семантичному рівнях речення. Встановлено відмінкові та прикметниково-відмінкові засоби їх вираження при метафоричних предикатах дії, процесу і стану. З'ясовано співвідношення семантико-синтаксичної, формально-синтаксичної та комунікативної структур простого речення з метафоричними предикатами. Виявлено комунікативно-прагматичні функції таких конструкцій у різностильових текстах.*

**Ключові слова:** парадигма, просте речення, суб'єкт, метафоричний предикат, відмінок, прийменник, валентність.

*В статье осуществлен комплексный анализ субъектной семантико-синтаксической парадигмы простых предложений с метафорическими предикатами на материале художественных и публицистических текстов современного украинского литературного языка с применением описательного, структурного и трансформационного методов исследования. Выделены основные*